

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ГЛИНЯНИЙ ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.133.3

**ОБВИНУВАЛЬНИЙ АКТ В СИСТЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Фомін Сергій Борисович,
Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду,
суддя.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Гринюк Володимир Олексійович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права;

кандидат юридичних наук, доцент
Тетерятник Ганна Костянтинівна,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування.

Захист відбудеться «19» квітня 2021 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-А.

Автореферат розіслано «17» березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Обвинувальний акт є одним із ключових поліфункціональних рішень у кримінальному процесі, оскільки, будучи об'єктивованим у відповідній документальній формі, він підводить підсумки досудового розслідування та визначає межі подальшого судового розгляду. Водночас, нормативна регламентація питань, пов'язаних із обвинувальним актом у багатьох аспектах характеризується недосконалістю, правозастосовна практика демонструє численні помилки, породжені нечіткістю закону або неправильністю його інтерпретації, а у науці відсутня єдність думок щодо цілої низки питань із даної тематики. Вказане актуалізує потребу комплексного наукового дослідження обвинувального акта в системі кримінальних процесуальних рішень з метою створення концептуальних підходів до розв'язання наявних проблем теоретичного і прикладного характеру.

Обвинувальний акт є різновидом процесуальних рішень, а відтак його наукове дослідження неможливе без звернення до робіт дослідників, які приділяли увагу кримінальним процесуальним рішенням в цілому. З даного питання доречно згадати численну бібліографію радянської доби та пострадянського періоду вітчизняної кримінальної процесуальної науки (роботи М. І. Бажанова, І. В. Басистої, О. І. Бережного, В. Д. Берназа, Н. В. Глинської, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, О. В. Капліної, П. А. Лупинської, Ю. В. Манаєва, О. Р. Михайленка, О. Б. Муравіна, В. В. Смирнової, С. М. Смокова, С. С. Тюхтєєва, О. Г. Шило). При цьому у фокусі наукового дослідження окремо перебували також різні аспекти, пов'язані із обвинувальним висновком (роботи В. С. Зеленецького, Т. В. Каткової, Д. В. Філіна та ін.) і обвинувальним актом (роботи О. В. Бабаєвої, Н. Л. Боржецької, І. В. Гловюк, В. О. Гринюка, Н. Д. Квасневської, В. В. Колодчина, А. В. Лапкіна, К. В. Легких, О. І. Марочкіна, С. І. Перепелиці, І. В. Рогатюка, О. О. Торбаса, А. Р. Туманянц, В. В. Федосєєва, Т. Г. Фоміної, В. М. Юрчишина та ін.).

Незважаючи на наявні наукові розробки, значна кількість проблем доктринального та правозастосовного характеру, як зазначено вище, наразі не знайшли однозначного вирішення. Зокрема, у площині наукового дискурсу залишаються питання, пов'язані із встановленням місця та значення обвинувального акта в системі кримінальних процесуальних рішень в умовах нової парадигми кримінальних процесуальних відносин, закладеної Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. (далі – КПК), його співвідношення з повідомленням про підозру. Чимало проблемних питань виникає і при підготовці, складанні, затвердженні обвинувального акта, зверненні з ним до суду та подальшого його використання як формалізованої правової позиції сторони обвинувачення.

Між тим, значення обвинувального акта як процесуального рішення сторони обвинувачення, яке формалізує правову позицію обвинувачення, ініціює судовий розгляд і тим самим відкриває

доступ особи до правосуддя, зумовлює необхідність наукового пошуку оптимальної моделі врегулювання всіх проблемних питань з метою забезпечення правової визначеності, змагальності та дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження на етапі закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акта і звернення прокурора з ним до суду. Це вплинуло на вибір теми дисертаційної роботи та визначило основні напрями її дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і є складовою частиною цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (номер державної реєстрації 0111U0009570. Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 7 від 15 березня 2013 року).

Мета й завдання дослідження. Метою роботи є отримання нових результатів у вигляді наукових висновків щодо місця та значення обвинувального акта в системі процесуальних рішень досудового розслідування, виявлення проблем правозастосування, що виникають під час складання обвинувального акта, його затвердження та звернення прокурора з ним до суду, а також пошук можливих шляхів їх вирішення.

Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення таких основних завдань:

- узагальнити теоретичні погляди щодо поняття і видів процесуальних рішень у кримінальному провадженні;
- визначити місце і значення обвинувального акта в системі процесуальних рішень досудового розслідування;
- охарактеризувати особливості обвинувального акта як різновиду процесуальних рішень;
- визначити співвідношення обвинувального акта і повідомлення про підозру як ключових рішень сторони обвинувачення;
- виявити проблематику, пов'язану із підставами складання обвинувального акта, його змістом і формою;
- визначити процесуальні особливості підготовки, перевірки та затвердження обвинувального акта;
- дослідити проблематику повернення обвинувального акта прокурору під час підготовчого провадження;
- з'ясувати специфіку використання обвинувального акта як підстави для визначення меж судового розгляду;

– сформулювати науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення правового регулювання і практики вирішення питань, пов'язаних із обвинувальним актом у кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження виступають кримінальні процесуальні відносини, початок, зміна та припинення яких пов'язані з обвинувальним актом як кримінальним процесуальним рішенням сторони обвинувачення.

Предметом дослідження є обвинувальний акт в системі процесуальних рішень досудового розслідування.

Методи дослідження. Дисертація ґрунтується на застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, обраних із урахуванням мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета

Звернення до діалектичного методу забезпечило вивчення обвинувального акта в системі процесуальних рішень з позиції цілісності явища і взаємопов'язаності окремих його елементів. Статистичний метод використовувався при узагальненні матеріалів практики. Герменевтичний метод був використаний для з'ясування нормативного змісту положень КПК. Метод узагальнення сприяв формуванню цілісних висновків на основі виявлених під час вивчення правозастосовної практики розрізнених фактів. Метод теоретико-правового моделювання дозволив сформулювати та обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК в частині правового регулювання порядку складання обвинувального акта, звернення прокурора з ним до суду, повернення судом обвинувального акта прокурору тощо. Указані методи використовувались комплексно, що сприяло достовірності отриманих результатів.

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертації склали: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти й документи рекомендаційного характеру, КПК та інші закони України, рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), підзаконні нормативно-правові акти, інтерпретаційні акти вищих судових інстанцій України, законодавство окремих зарубіжних держав.

Теоретичну основу роботи становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних правників з кримінального процесу та інших галузей юридичної науки.

Емпіричним підґрунтям дослідження стали релевантні рішення ЄСПЛ, Верховного суду України (далі – ВСУ), Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ), Верховного Суду (далі – ВС), результати проведеного узагальнення практики, в межах якого опрацьовано понад 300 судових рішень, розміщених у ЄДРСР, що дозволяють дослідити окремі аспекти заявленої проблематики, зокрема, щодо повернення судом обвинувального акта прокурору, зміни обвинувачення в суді тощо.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є однією з перших в українській кримінальній процесуальній науці після прийняття КПК 2012 р.

кваліфікаційних наукових праць, в якій отримано нові результати у вигляді комплексу наукових висновків щодо обвинувального акта в системі процесуальних рішень досудового розслідування. До найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, слід віднести такі.

Уперше:

– встановлено найбільш характерні особливості обвинувального акта, як різновиду кримінальних процесуальних рішень, які надають можливість виокремити його із системи останніх: (а) наявність додатків та їх поділ на обов'язкові і ситуаційні; (б) відсутність структурного підходу до складання; (в) імпліцитна форма обґрунтування; (г) подвійне прокурорське узгодження; (д) поліфункціональність;

– доведено, що у разі повернення обвинувального акта прокурору судом з мотивів невідповідності формули обвинувачення формулюванню, вказаному в повідомленні про підозру, останній з названих документів вже не може бути змінено. У цьому випадку має відбутися корекція обвинувального акта шляхом приведення його у відповідність із повідомленням про підозру, а в подальшому обвинувачення може бути змінено в суді;

– запропоновано доповнити КПК положенням щодо покладення на прокурора обов'язку роз'яснити сторонам недоліки укладеної ними угоди про примирення та наслідки направлення до суду обвинувального акта з угодою, що містять такі недоліки;

– обґрунтовано доцільність передбачити в КПК заборону повторного звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, якщо визначені судом в ухвалі про повернення обвинувального акта недоліки не усунуті або усунуті частково;

– аргументовано, що у разі зміни прокурором меж судового розгляду у бік покращення становища обвинуваченого, доцільно надати потерпілому право ініціювати відкладення судового розгляду та надання часу, необхідного для підготовки до судового розгляду, якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі;

– доведена доцільність відмови від інституту повернення обвинувального акта прокурору, зважаючи на відсутність таких процесуальних помилок, які прокурор може усунути виключно у режимі повернення обвинувального акта, втім об'єктивно не може цього вчинити під час судового провадження;

- наведено аргументи на користь унормування в КПК положення про те, що обвинувальний акт має бути направлено до суду в межах строку досудового розслідування.

Удосконалено:

– науковий підхід, відповідно до якого при викладенні в обвинувальному акті фактичних обставин кримінального правопорушення слід орієнтуватися на кримінально-правову концепцію складу кримінального правопорушення;

– теоретико-прикладні розробки, згідно із якими в обвинувальному акті не наводяться конкретні докази вини особи, але такого роду «інформаційна неповнота» спрямована на забезпечення неупередженості суду, який здійснюватиме розгляд по суті, та належну реалізацію засади змагальності й рівності сторін

– аргументацію на підтримку існуючого законодавчого підходу, відповідно до якого суд не має права вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, в бік погіршення становища особи.

Набули подальшого розвитку:

– доводи на підтримку позиції, відповідно до якої повернення судом обвинувального акта зі стадії підготовчого провадження передбачає виключно корегування самого підсумкового документа з метою приведення його у відповідність до ст. 291 КПК і виключає можливість внесення змін до інших процесуальних документів, рівно як і проведення будь-яких слідчих дій;

– аргументація необхідності здійснення процедури відкриття матеріалів перед складанням обвинувального акта незалежно від різновиду кримінального провадження, зокрема у провадженнях на підставі угод;

– позиція щодо доцільності заміни подвійного підписання обвинувального акта процесуальним керівником на погодження даного документа з керівником органу досудового розслідування із подальшим затвердженням прокурором.

На підставі проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій по внесенню змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства, а саме: до статей 291, 338, 341, 384, 469, 474 КПК.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації висновки і пропозиції мають теоретичне і практичне значення й можуть бути використані: а) у науково-дослідницьких цілях – для подальшого опрацювання проблематики, пов'язаної із обвинувальним актом у кримінальному провадженні; б) у нормотворчій діяльності – при вдосконаленні кримінального процесуального законодавства України; в) у правозастосовній діяльності – з метою надання практичної допомоги слідчим, прокурорам, суддям у застосуванні закону; г) у навчально-методичному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів з навчальної дисципліни «Кримінальний процес».

Апробація результатів дисертації. Робота виконана на кафедрі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, обговорена на її засіданні, схвалена нею й рекомендована до захисту. Основні положення й висновки дисертації доповідались автором і були предметом обговорення на міжнародних і регіональних наукових і науково-практичних семінарах і конференціях: постійно діючий науково-практичний семінар «Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх

вирішення» (м. Харків, 17 жовтня 2014 р., 27 листопада 2015 р., 21 жовтня 2016 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина» (м. Полтава, 22 травня 2015 р.).

Публікації. Основні результати дослідження знайшли відображення у шести наукових статтях, у тому числі, чотири опубліковані у фахових наукових виданнях України, та дві в іноземних наукових виданнях, а також тезах чотирьох доповідей на науково-практичних конференціях і семінарах.

Структура дисертації зумовлена її предметом, метою і завданнями. Робота складається зі вступу, 3-х розділів, що містять 8 підрозділів і 5 пунктів, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінку, з яких основний текст – 197 сторінок, список використаних джерел (294 найменувань) – 38 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічне й теоретичне підґрунтя, формулюється наукова новизна роботи, з'ясовується практичне значення одержаних висновків, указується ступінь їх апробації.

Розділ 1. «Місце та значення обвинувального акта в системі кримінальних процесуальних рішень» складається із 3-х підрозділів.

Підрозділ 1.1. «Поняття і види процесуальних рішень у кримінальному провадженні, загальні вимоги до них» включає 3 пункти.

У пункті 1.1.1. «Поняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні» здійснено аналіз специфіки обвинувального акта через призму доктринально розроблених ознак, які властиві процесуальним рішенням у цілому. Це, в свою чергу, надало можливість констатувати, що обвинувальний акт є різновидом кримінальних процесуальних рішень, а відтак йому властиві ознаки, що характеризують видоутворююче поняття, зокрема: індивідуально-правова спрямованість, підсумковий характер, обов'язковість та забезпеченість примусовою силою держави, здатність породжувати юридичні права та обов'язки, обов'язковість прийняття за наявності передбачених законом підстав, вираження у встановленій законом процесуальній формі.

У пункті 1.1.2. «Види процесуальних рішень» досліджено характеристики обвинувального акта у межах науково-обґрунтованих класифікацій кримінальних процесуальних рішень. Зокрема, здійснено погляд на обвинувальний акт за такими критеріями (які в свою чергу служили класифікаційними підставами при групуванні процесуальних рішень), як: ступінь остаточності рішення, його процесуальна форма, функціональна спрямованість, характерність для конкретної стадії кримінального провадження, складність (монолітність) структури документального

оформлення. Це надало можливість встановити точки дотику обвинувального акта із іншими процесуальними рішеннями, виявити їх взаємозв'язки та принципові відмінності.

У пункті 1.1.3. «Загальні вимоги до процесуальних рішень» розглянуто особливості реалізації вимог законності, мотивованості та обґрунтованості щодо обвинувального акта, чим продемонстрована невіддільність існування обвинувального акта в системі інших процесуальних рішень, спільність їх правової природи, взаємозв'язок та взаємовплив. Констатовано, що, окрім вказаних загальних базових стандартів, кримінальні процесуальні рішення в цілому, та обвинувальний акт зокрема також повинні відповідати таким вимогам як логічність, грамотність та культура оформлення, етичність.

У підрозділ 1.2. «Особливості обвинувального акта як різновиду процесуальних рішень» констатовано, що до числа найбільш характерних особливостей обвинувального акта, як різновиду процесуальних рішень, які надають можливість виокремити його із системи останніх, слід віднести наступні: (а) наявність додатків та їх поділ на обов'язкові і ситуаційні; (б) відсутність структурного підходу до складання; (в) імпліцитна форма обґрунтування; (г) подвійне прокурорське узгодження; (д) функціональна багатозначність. Детальний розгляд кожної особливості надав можливість сформулювати низку висновків, зокрема щодо: (а) поділу усіх можливих додатків до обвинувального акта на обов'язкові та ситуаційні; (б) доцільності коректив нормативної регламентації формування додатків до обвинувального акта шляхом внесення змін до ч. 4 ст. 291 та ч. 1 ст. 384 КПК; (в) необхідності сприйняття відсутності законодавчої вимоги посилаючися в обвинувальному акті на докази (й більше того викладати їх зміст) як органічної складової системи процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення змагальності сторін під час судового розгляду, неупередженості суду та безпосередності у сприйнятті ним доказової інформації; (г) доцільності заміни подвійного підписання обвинувального акта процесуальним керівником на погодження даного документа з керівником органу досудового розслідування з подальшим затвердженням прокурором; (д) втрати обвинувальним актом довідково-технічного значення.

У підрозділі 1.3. «Співвідношення обвинувального акта і повідомлення про підозру як ключових рішень сторони обвинувачення» доведено, що повідомлення про підозру є рішенням, яке знаменує початок кримінального переслідування конкретної особи. Відтак, цей документ не лише зумовлює можливість виникнення такого процесуального рішення як обвинувальний акт, а й закладає підвалини його змістового навантаження. Повідомлення про підозру і обвинувальний акт у своєму взаємозв'язку є процесуальними рішеннями, які відображують ескалацію процесу переконання державно-владних представників сторони обвинувачення щодо винуватості особи у вчиненні інкримінованого їй кримінального правопорушення. Сутнісною спільною рисою обвинувального

акта і повідомлення про підозру є їх яскраво-виражена обвинувальна спрямованість, а відмінною – ступінь обґрунтованості викладених тверджень.

Розділ 2. «Проблемні питання підготовки, складання та затвердження обвинувального акта» складається із 3-х підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Підстави складання обвинувального акта»* доведено, що ключовою категорією при прийнятті рішення про необхідність складання обвинувального акта (крім випадку укладення угоди) є «достатність доказів». При цьому будь-які формально-визначені орієнтири у даному питанні відсутні й рішення приймається виключно на основі внутрішнього переконання слідчого та прокурора. Констатовано, що в обвинувальному акті не наводяться конкретні докази вини особи, але такого роду «інформаційна неповнота» спрямована не на втаємничення інформації від підозрюваного (оскільки останній ознайомлюється з підставами для складання обвинувального акта в рамках реалізації процедури відкриття матеріалів провадження), а на забезпечення неупередженості суду, який здійснюватиме розгляд по суті, та належну реалізацію засади змагальності й рівності сторін. Аргументовано, що підстави для складання і направлення обвинувального акта в суд у випадку укладення угоди є принципово іншими, порівняно із загальною процедурою закінчення досудового розслідування. Юридичною підставою для складання обвинувального акта буде підписання угоди прокурором (якщо йдеться про угоду про визнання винуватості) або надання прокурору угоди, підписаної сторонами (якщо йдеться про угоду про примирення). Фактичною підставою буде, з одного боку, мінімально-необхідний обсяг доказового матеріалу, який дозволив повідомити про підозру, а з іншого – досягнення сторонами домовленостей стосовно вирішення кримінального конфлікту, а відтак відсутність потреби в подальшому здійсненні досудового розслідування. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення механізму складання обвинувального акта у разі укладення угоди про примирення.

Підрозділ 2.2. *«Зміст і форма обвинувального акта: проблемні питання»* присвячений дослідженню проблематики змістового наповнення обвинувального акта та специфіки об'єктивації рішення у відповідну процесуальну форму. У межах даного підрозділу наведено аргументацію на підтвердження таких умовиводів: (а) не зважаючи на буквальне сприйняття положень КПК, яке виключає відтворення в обвинувальному акті або реєстрі матеріалів досудового розслідування інформації щодо дати внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, така інформація є вагомою та має знайти відображення у підсумковому документі досудового розслідування; (б) відтворення диспозиції статті КК в найменуванні обвинувального акта вбачається зайвим, оскільки, з одного боку, лише невиправдано ускладнює найменування, не несучи при цьому вагومого змістового навантаження, а з іншого – в будь-якому випадку буде відображено у формулюванні обвинувачення; (в) інформація щодо юридичної особи, яка набула статус потерпілого, має вказуватися за аналогією з інформацією щодо юридичної особи, стосовно

якої здійснюється провадження, а відтак містити найменування юридичної особи, її юридичну адресу, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дату і місце державної реєстрації; (г) відступи від законодавчих вимог в бік розширення відображуваної в обвинувальному акті анкетної інформації стосовно учасників провадження, що зустрічаються на практиці, можуть бути виправданими лише за умови, що вказана інформація має юридичне значення з позиції кримінального права або кримінального процесу. Окрім цього, сформульовано пропозиції щодо оптимізації змісту обвинувального акта, спрямовані на формування законного складу суду та коректне відображення у копії обвинувального акта, що вручається підозрюваному, переліку наданих йому документів.

Підрозділ 2.3. «Процесуальні особливості підготовки, перевірки та затвердження обвинувального акта» включає два пункти.

У пункті 2.3.1. «Процесуальна діяльність, спрямована на підготовку до складання обвинувального акта» доведено, що при систематизації матеріалів слідчим (з метою подання їх прокурору для подальшого відкриття сторонам перед складанням обвинувального акта) доцільно використовувати хронологічний метод. Аргументовано правильність практики, відповідно до якої в протоколах про відкриття матеріалів для ознайомлення робиться відмітка, що ознайомлення відбулось відповідно до опису матеріалів провадження, при цьому особа, яка ознайомилась, ставить свій підпис і на описі матеріалів. Додатково обґрунтована позиція, стосовно необхідності здійснення процедури відкриття матеріалів перед складанням обвинувального акта незалежно від різновиду кримінального провадження (зокрема й у провадженнях на підставі угод).

У пункті 2.3.2. «Проблемні питання перевірки та затвердження обвинувального акта прокурором» обґрунтовано доцільність запровадження у КПК правила, відповідно до якого прокурор при перевірці обвинувального акта буде наділений не лише повноваженнями щодо його затвердження або складання нового обвинувального акта, а й можливістю повернення обвинувального акта слідчому на доопрацювання, проте лише в разі встановлення недоліків, які не впливають на фактичні підстави обвинувачення та їх юридичну оцінку. Зосереджено увагу на тому, що оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство на сьогодні створює часовий розрив між отриманням особою нового для неї процесуального статусу обвинуваченого та отриманням інформації щодо змістового наповнення такого статусу, що не є виправданим, слід доповнити КПК положенням, згідно з яким прокурор одночасно з наданням особі копії обвинувального акта зобов'язаний роз'яснити їй процесуальні права обвинуваченого та вручити відповідну пам'ятку.

Розділ 3. «Обвинувальний акт у судових стадіях кримінального провадження: проблемні питання» складається із 2-х підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Повноваження суду першої інстанції стосовно повернення обвинувального акта прокурору» розглянуто типові підстави для повернення обвинувального акта, які диференційовані за видом порушень, що стосуються: а) змісту та форми самого обвинувального акта; б) змісту та наявності додатків до обвинувального акта. Зроблено висновок про відсутність таких процесуальних помилок, які прокурор може усунути виключно у режимі повернення обвинувального акта, втім об'єктивно не може цього вчинити під час судового провадження. Вказане у свою чергу стало підґрунтям для відстоювання автором концептуальної ідеї відмови від інституту повернення обвинувального акта прокурору судом на стадії підготовчого провадження. Водночас, з точки зору чинного законодавства, в роботі розглянуті ключові проблеми існуючої на сьогодні правозастосовної практики такого повернення. Доведено, що фактичне повернення прокурору обвинувального акта не змінює стадійність – продовжується стадія підготовчого провадження.

У підрозділі 3.2. «Обвинувальний акт як підстава визначення меж судового розгляду» надано подальшого розвитку науковій позиції, відповідно до якої суд у відповідній ухвалі має вказувати конкретний час, що надається прокурору для складення та погодження процесуальних документів, пов'язаних із зміною обвинувачення. Підтримано законодавчу ідею погодження зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення, відмови від підтримання публічного обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду з прокурором вищого рівня. Доведено, що у разі зміни прокурором меж судового розгляду у бік покращення становища обвинуваченого, доцільно надати потерпілому право ініціювати відкладення судового розгляду та надання часу, необхідного для підготовки до судового розгляду, якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. Аргументовано, що існування окремого порядку висунення додаткового обвинувачення є штучним розширенням визначених законодавцем способів коригування прокурором меж судового розгляду. Констатовано, що якщо під час судового розгляду прокурор змінив обвинувачення, втім рішення суду було скасовано судом апеляційної або касаційної інстанції із поверненням провадження на новий судовий розгляд, то підставою для визначення меж нового судового розгляду має бути первинний обвинувальний акт, складений за результатами досудового розслідування. Розглянуто проблемні питання визначення складу суду в разі зміни обвинувачення прокурором таким чином, що тяжкість нового обвинувачення передбачає інший склад суду. Доведено, що прокурор не обмежений у кількості звернень до суду зі зміненим обвинувальним актом, що піддається критиці у науковій літературі. Через призму концепції сприйняття обвинувального акта як форми кримінального позову додатково аргументована законодавча позиція, відповідно до якої суд не має права вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, в бік погіршення становища особи.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що полягає в отриманні нових результатів у вигляді наукових висновків щодо встановлення місця, значення та особливостей правової природи обвинувального акта в системі процесуальних рішень досудового розслідування, виявленні проблем правового регулювання та практичного застосування відповідних нормативних приписів, виробленні науково обґрунтованих підходів щодо можливих способів їх подолання. Проведене дослідження дає можливість сформулювати ряд висновків і пропозицій.

1. Обвинувальний акт є підсумковим на стадії досудового розслідування рішенням сторони обвинувачення, яким розпочинається публічне обвинувачення та ініціюється судове провадження, що забезпечує обвинуваченому доступ до правосуддя. Встановлення місця обвинувального акта в різних класифікаційних групах процесуальних рішень надає можливість акцентувати увагу на ряді його особливостей: (а) залежно від погляду на динаміку кримінального провадження та систему його стадій обвинувальний акт може розглядатися як початкове, проміжне або підсумкове рішення; (б) «обвинувальний акт» як найменування форми підсумкового рішення є більш вдалим порівняно із попереднім найменуванням «обвинувальний висновок», оскільки термін «висновок» вказує на остаточність наведених у рішенні положень, що з позиції презумпції невинуватості є властивим для вироку суду, але не для документа, яким завершується стадія досудового розслідування; (в) особливість обвинувального акта полягає у тому, що він є своєрідним «процесуальним трансформатором» функції процесуального керівництва прокурора у функцію підтримання публічного обвинувачення; (г) специфікою обвинувального акта є можливість його винесення як в рамках стадії досудового розслідування (ст. 291 КПК), так і під час судового розгляду (ч. 2 ст. 338 КПК); (д) обвинувальний акт не є монолітним процесуальним рішенням з позиції його документального оформлення, оскільки передбачає наявність обов'язкових додатків.

2. Повідомлення про підозру і обвинувальний акт у своєму взаємозв'язку є процесуальними рішеннями, які відображують ескалацію процесу переконання державно-владних представників сторони обвинувачення щодо винуватості особи у вчиненні інкримінованого їй кримінального правопорушення. Сутнісною спільною рисою обвинувального акта і повідомлення про підозру є їх яскраво-виражена обвинувальна спрямованість, а відмінною – ступінь обґрунтованості викладених тверджень. Незважаючи на те, що повідомлення про підозру (на відміну від обвинувального акта) є лише попереднім ймовірним припущенням про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, до прийняття даного рішення необхідно підходити вкрай виважено, оскільки саме повідомлення про підозру (а не обвинувальний акт) є юридичною підставою відповідальності держави перед людиною в разі помилкового притягнення до кримінальної відповідальності.

3. Відступи від законодавчих вимог у бік розширення відображеної в обвинувальному акті анкетної інформації стосовно учасників провадження (вказівка на національність, освіту, сімейний стан, місце роботи, наявність/відсутність попередніх судимостей, відношення до військового обов'язку тощо), що зустрічаються на практиці, можуть бути виправданими лише за умови, що вказана інформація має юридичне значення з позиції кримінального права або кримінального процесу. Інформація щодо юридичної особи, яка набула статус потерпілого, має вказуватися за аналогією з інформацією щодо юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, а відтак містити найменування юридичної особи, її юридичну адресу, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дату і місце державної реєстрації.

4. Додатки, передбачені п. 3 ч. 4 ст. 291 КПК (розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування) доцільно вказувати не в самому обвинувальному акті, а в супровідному листі, разом із яким обвинувальний акт направляється до суду. Такого роду підхід забезпечуватиме коректне відображення у копії обвинувального акта, що вручається підозрюваному, переліку наданих йому документів.

5. Зважаючи на те, що чинне кримінальне процесуальне законодавство на сьогодні створює часовий розрив між отриманням особою нового для неї процесуального статусу обвинуваченого та отриманням інформації щодо змістового наповнення такого статусу, що не є виправданим, слід доповнити КПК положенням, згідно з яким прокурор одночасно з наданням особі копії обвинувального акта зобов'язаний роз'яснити їй процесуальні права та обов'язки обвинуваченого і вручити відповідну пам'ятку.

6. Повернення прокурору обвинувального акта судом не змінює стадійність процесу. В цьому випадку продовжується стадія підготовчого провадження, оскільки у разі повернення обвинувального акта прокурору: а) не відновлюється досудове розслідування; б) не трансформується процесуальний статус обвинуваченого у статус підозрюваного; в) в ЄРДР провадження набуває статус «повернуто судом», але не «у провадженні» (як це має місце на стадії досудового розслідування); г) не відбувається зміни складу суду, який здійснює підготовче провадження; д) застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження у підготовчому судовому засіданні, оскільки їх застосування фактично перебуває у юрисдикції суду першої інстанції.

7. У контексті законодавчої пропозиції доцільною виглядає концепція відмови від інституту повернення обвинувального акта прокурору, оскільки не існує таких процесуальних помилок, які прокурор міг би усунути виключно у режимі повернення обвинувального акта, втім не міг би цього вчинити під час судового провадження. Окрім цього, вказаний інститут: а) за своєю правовою природою є процесуальним рудиментом, який за аналогією із інститутом

повернення справи на додаткове розслідування; призводить до невиправданої тяганини та не відповідає нормативному змісту змагальності як засади кримінального провадження; б) фактично дозволяє усувати неправильну кваліфікацію шляхом проведення слідчих дій та нового повідомлення про підозру всупереч законодавчій ідеї щодо повернення обвинувального акта лише з метою усунення формальних його недоліків у разі невідповідності нормативним вимогам ст. 291 КПК.

8. Існування окремого порядку висунення додаткового обвинувачення є штучним розширенням визначених законодавцем способів коригування прокурором меж судового розгляду. Передбачені ст. 338 КПК форми зміни обвинувачення в суді дозволяють прокурору змінити обсяг обвинувачення як у бік збільшення, так і у бік зменшення. Тому зазначені в КПК загальні правила зміни обвинувачення в суді фактично поглинають умову висунення додаткового обвинувачення, передбачену ст. 339 КПК.

9. Якщо під час судового розгляду прокурор змінив обвинувачення, втім рішення суду було скасовано судом апеляційної або касаційної інстанції із поверненням провадження на новий судовий розгляд, то підставою для визначення меж нового судового розгляду має бути первинний обвинувальний акт, складений за результатами досудового розслідування. В подальшому за наявності підстав прокурор вправі скоригувати межі судового розгляду шляхом зміни обвинувачення в суді. Винятком із даного правила є ситуація, коли вирок суду скасовано за апеляцією сторони захисту. У цьому випадку використання первинного обвинувального акта для визначення меж судового розгляду буде прямим порушенням ч. 2 ст. 416 КПК, тож судове провадження має починатися із зміненого обвинувального акта (який містить більш м'яке обвинувачення, що було визнано судом). При цьому за таких умови у новому судовому розгляді прокурор обмежений у праві змінювати обвинувачення в бік погіршення становища обвинуваченого.

10. У разі зміни обвинувачення прокурором в суді на більш тяжке, розгляд якого вимагає колегіального складу суду, формування складу суду має відбуватися шляхом повторного розподілу справи, а не додаткового визначення суддів. У разі зміни обвинувачення прокурором в суді на більш м'яке, розгляд якого вимагає одноособового складу суду, розгляд провадження має продовжуватися у попередньо сформованому складі суду (судовою колегією або судом присяжних).

11. Законодавча позиція, відповідно до якої суд не має права вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, в бік погіршення становища особи може бути додатково аргументована через призму концепції сприйняття обвинувального акта як форми кримінального позову. В зазначеному ракурсі у порядку порівняння можливо провести аналогію розгляду обвинувального акта у кримінальному судочинстві із формулою вирішення позову в

цивільному судочинстві. Так, у цивільному судочинстві суд вправі: задовольнити позов (у кримінальному – визнати обвинувачення доведеним); задовольнити позов частково (змінити кваліфікацію у бік покращення становища обвинуваченого); відмовити у позові (виправдати обвинуваченого у разі, якщо обвинувачення не підтвердилося); закрити провадження, якщо позивач відмовився від позову і відмова прийнята судом (прокурор відмовився від підтримання публічного обвинувачення, а потерпілий не висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді). Втім при розгляді цивільного позову суд не вправі вийти за межі позовних вимог та покласти на відповідача зобов'язання, які не вимагалися позивачем. Аналогічно, у кримінальному процесі суд не вправі вийти за межі вимог прокурора та змінити кваліфікацію у бік погіршення ст

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Глиняний О. В. Підстави складання обвинувального акта. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 5, Т. 3, 2018. № С. 95-101.

2. Глиняний О. В. Процесуальна діяльність слідчого (прокурора), спрямована на підготовку до складання обвинувального акта. *Порівняльно-аналітичне право*. № 5. 2018. С. 327-331.

3. Глиняний О. В. Зміна прокурором обвинувачення в суді як спосіб коригування меж судового розгляду. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. № 3. 2020. С. 97-101.

4. Глиняний О. В. Повернення обвинувального акта прокурору: проблемні питання. *Право і суспільство*. № 2 ч. 3, 2020. С. 93-99.

5. Глиняний О. В. Повернення обвинувального акта прокурору: теоретичний та практичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право, 2020, Випуск 61, Т. 2. С. 98-102.

6. *Hlynianyi Oleksandr* Features of the indictment as a variety of procedural decisions. Особливості обвинувального акта як різновиду процесуальних рішень. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 5. С.98-103.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Глиняний О. В. Повернення обвинувального акта прокурору. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 17 жовтн. 2014 р. / редкол.: С. С. Кучерина (голов.ред.), В. В. Федосєєв (заст.голов.ред.) та ін. Х.: Право, 2014. Вип. 6. С. 28-31.

8. Глиняний О. В. До питання форми погодження прокурором обвинувального акту. *Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина*: зб.наук.доповідей і

повідомл. III Міжнар.наук.-практ.конф. 22 травня 2015 р., м. Полтава / редкол.: А. П. Гетьман, Ю. Г. Барабаш, Н. О. Гуторова та ін. Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. С. 429-431.

9. Глиняний О. В. Проблемні питання підготовки, складання та затвердження обвинувального акта. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 27 лист. 2015 р. / редкол.: С. Є. Кучерина (голов. ред.), В. В. Федосєєв (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2015. Вип. № 7. С. 29-33.

10. Глиняний О. В. Деякі питання, що виникають при поверненні обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 21 жовтн. 2016 р. / редкол.: В. В. Федосєєв (голов.ред.), М. В. Членов (заст.голов.ред.) та ін. Х.: Право, 2016. Вип. 8. С. 25-29.

АНОТАЦІЯ

Глиняний О. В. Обвинувальний акт в системі процесуальних рішень досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2021.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що полягає в отриманні нових результатів у вигляді наукових висновків щодо встановлення місця, значення та особливостей правової природи обвинувального акта в системі процесуальних рішень досудового розслідування. Узагальнено теоретичні погляди щодо поняття і видів процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Визначено місце і значення обвинувального акта в системі процесуальних рішень досудового розслідування. Охарактеризовано особливості обвинувального акта як різновиду кримінальних процесуальних рішень. Встановлено співвідношення обвинувального акта і повідомлення про підозру як ключових рішень сторони обвинувачення. Виявлено проблематику, пов'язану із підставами складання обвинувального акта, його змістом і формою. Визначено процесуальні особливості підготовки, перевірки та затвердження обвинувального акта. Досліджено проблематику повернення обвинувального акта прокурору під час підготовчого провадження. З'ясовано специфіку використання обвинувального акта як підстави для визначення меж судового розгляду. Сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення правового регулювання і практики вирішення питань, пов'язаних із обвинувальним актом у кримінальному провадженні.

Ключові слова: обвинувальний акт, обвинувачення, кримінальні процесуальні документи, закінчення досудового розслідування, межі судового розгляду, сторона обвинувачення.

АННОТАЦИЯ

Глиняный А. В. Обвинительный акт в системе процессуальных решений досудебного расследования. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2021.

Диссертация посвящена исследованию обвинительного акта как итогового процессуального решения на стадии досудебного расследования.

В первом разделе работы охарактеризованы место и значение обвинительного акта в системе уголовных процессуальных решений. В частности, проанализирована специфика обвинительного акта через призму общепринятых в доктрине уголовного процесса представлений о свойствах уголовных процессуальных решений в целом. По целому ряду критериев исследованы характеристики обвинительного акта в рамках научно-обоснованных классификаций уголовных процессуальных решений. Через призму общих требований к процессуальным решениям рассмотрены особенности реализации таких требований как законность, мотивированность и обоснованность обвинительного акта, что дало возможность продемонстрировать общность правовой природы, взаимосвязь и взаимное влияние обвинительного акта и иных процессуальных решений. Установлены наиболее характерные особенности обвинительного акта, которые предоставляют возможность выделить обвинительный акт в системе уголовных процессуальных решений. Проведен детальный анализ каждой из таких особенностей, что дало возможность сформулировать ряд выводов теоретического и прикладного характера. Рассмотрено соотношение обвинительного акта и сообщения о подозрении как ключевых решений стороны обвинения. Констатировано, что сообщение о подозрении и обвинительный акт в своей взаимосвязи представляют процессуальные решения, которые отображают эскалацию убежденности стороны обвинения в виновности лица в инкриминируемом ему уголовном правонарушении.

Второй раздел работы посвящен проблемным вопросам подготовки, составления и утверждения обвинительного акта. В рамках рассмотрения указанной проблематики отдельное внимание уделено основаниям для составления обвинительного акта, что дало возможность описать специфику фактических и юридических оснований для составления указанного документа, а также особенности оснований для составления обвинительного акта в отдельных дифференцированных видах производств (в частности уголовных производств на основании заключения сделок). Рассмотрены наиболее дискуссионные прикладные вопросы, касающиеся содержания и формы обвинительного акта, что предоставило возможность сформулировать

выводы касательно наличия либо отсутствия необходимости отражения в обвинительном акте отдельных блоков информации. Исследованы процессуальные особенности деятельности следователя и прокурора по подготовке обвинительного акта, а также предшествующим такой подготовке процессуальным действиям. Аргументирована позиция, согласно которой, перед составлением обвинительного акта обязательной является процедура открытия материалов сторонами независимо от специфики уголовного производства. Рассмотрены полномочия прокурора, которыми он наделен, как субъект, утверждающий обвинительный акт. Высказана позиция касательно необходимости нормативной оптимизации таких полномочий.

Третий раздел работы посвящен исследованию обвинительного акта в судебных стадиях уголовного производства. Отдельное внимание уделено полномочиям суда первой инстанции касательно возврата обвинительного акта прокурору со стадии подготовительного производства. Указанное дало возможность сформулировать концептуальную идею о необходимости отказа от института возврата обвинительного акта судом прокурору. Вместе с тем аргументировано, что с позиции действующего законодательства, возврат обвинительного акта прокурору со стадии подготовительного рассмотрения не влечет изменения стадийности процесса. Рассмотрена проблематика, связанная с обвинительным актом как основанием для установления пределов судебного рассмотрения. В рамках указанного направления сосредоточено внимание на дискуссионных вопросах изменения обвинения и выдвижения дополнительного обвинения прокурором.

В результате исследования выявлены недостатки действующего законодательства Украины и правоприменительной практики, сформулированы научно-обоснованные предложения по их устранению.

Ключевые слова: обвинительный акт, обвинение, уголовные процессуальные документы, окончание досудебного расследования, пределы судебного рассмотрения, сторона обвинения.

SUMMARY

Hlynianyi O. V. Indictment in the system of procedural decisions of pre-trial investigation. – The qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

The thesis for obtaining a scientific degree of the Candidate of Legal Sciences on specialty 12.00.09 “Criminal Process and Criminalistics; Forensic Examination; Operational Search Activity”. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2021.

The thesis paper provides a theoretical generalization and solution of the scientific problem, which consists in obtaining new results in the form of scientific conclusions on establishing the place, meaning and features of the legal nature of the indictment in the system of procedural decisions of pre-trial investigation. Theoretical views on the concept and types of procedural decisions in criminal proceedings

are generalized. The place and significance of the indictment in the system of procedural decisions of the pre-trial investigation are determined. The peculiarities of the indictment as a kind of criminal procedural decisions are characterized. The correlation between the indictment and the notice of suspicion as key decisions of the prosecution is established. Problems related to the grounds for drawing up an indictment, its content and form are identified. Procedural features of preparation, verification and approval of the indictment are determined. The problem of returning the indictment to the prosecutor during the preparatory proceedings is studied. The specifics of using the indictment as a basis for determining the boundaries of the trial are clarified. Scientifically substantiated proposals for improving the legal regulation and practice of resolving issues related to the indictment in criminal proceedings are formulated.

Key words: indictment, charge, criminal procedural documents, completion of pre-trial investigation, limits of trial, prosecution.

Підписано до друку 02.03.2021 р. Формат 60x90/16

Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.

Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 991

Друкарня

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.